

Η ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

α. Τοιχοποιία

Οι τοίχοι των κτισμάτων της Σύμης είναι λιθοδομές. Οι λιθοδομές είναι κυρίως αργολιθοδομές - δηλ. με μη λαξευτούς λίθους. Στις περιοχές των τοίχων γύρω από τα ανοίγματα, σε γωνίες και σε προεξοχές, χρησιμοποιούνται ημιλαξευτοί δόμοι, ενώ απολύτως λαξευτοί δόμοι χρησιμοποιούνται όταν διαμορφώνονται παράθυρα, θύρες και υπέρθυρα, φρίζες, προεξέχοντες πεσσοί και αετώματα. Επίσης λαξευτοί λίθοι - και ογκωδέστεροι - χρησιμοποιούνται ως ακρογωνιαίοι λίθοι. Οι λιθοδομές αυτές είναι συνήθειες στην τοπική αρχιτεκτονική της Δωδεκανήσου ήδη από την μεταβυζαντινή περίοδο. Ο τοίχος κτιζόταν από τον τεχνίτη και τον παραγιό του: ο τεχνίτης έκτιζε την εξωτερική παρειά, που ήταν περισσότερο επιμελημένη και ο παραγιός την εσωτερική. Ο ενδιάμεσος χώρος μεταξύ των λίθων γέμιζε με μικρότερους λίθους, τα *μολώματα*, με στόχο την καλλίτερη στερέωσή τους. Η εξόρυξη των λίθων γινόταν επί τόπου, όπου βεβαίως αυτό ήταν δυνατόν, ενώ σε περισσότερο επιμελημένες κατασκευές είναι φανερό πως έφερναν λίθους από αλλού, ιδιαίτερος για ιδιαίτερα σημεία του κτηρίου. Χρησιμοποιούνταν πωρόλιθοι για υπέρθυρα και γείσα με κυμάτια ή Παριανό μάρμαρο για επιστύλια, τοξωτά υπέρθυρα με κυμάτια, φουρούσια και δάπεδα εξωστών. Σε ιδιαίτερος επιμελημένα κτήρια, όπως αρχοντικά και εμπορικά καταστήματα, κυρίως στην περιοχή του λιμανιού, χρησιμοποιείται λαξευτή ή ημιλαξευτή λιθοδομή και ενίοτε ισοδομικό σύστημα κατά την εξωτερική όψη.

Στις περιπτώσεις στηρίξεως υψίκορμων λίθων σε διαμορφώσεις θυρών, στην επιφάνεια έδρασης μεταξύ των λίθων αυτών παρεμβάλλεται φύλλο μολύβδου, που εξασφαλίζει καλλίτερη πρόσφυση, καθώς και ειδικός μεταλλικός σύνδεσμος. Οι εσωτερικές πλευρές των λίθων αυτών είναι ακανόνιστες και συναρμόζονται με κονίαμα με την λιθοδομή του τοίχου. Τα ανώφλια κατασκευάζονται ολόσωμα μονολιθικά, είτε από ξύλινους δοκούς που ενίοτε συνδυάζεται με ανακουφιστικό υπερκείμενο τόξο. Υπάρχουν ακόμα ανώφλια διαμορφωμένα αψιδωτά, είτε από αργούς λίθους, είτε από λαξευτούς.

// Λιθοδομή - Επίχρισμα με "τραβηχτό" - ασβεστόδομα

// Λιθοδομή με "συνδόμους"

// Αεγλεφομύρια

// Διακρίνονται οι οπές για τη στήριξη του ικριώματος

// Εξωτερικό επίχρισμα με "βαστριά"

Στην κατασκευή της λιθοδομής συναντάμε ξύλινα διαζώματα, τα ονομαζόμενα *κόρδελα*, στο ύψος των ανωφλίων, στο ύψος του ξύλινου πατώματος κάτω από την έδραση των ξύλινων δοκών και στην ανωδομή, στο ύψος έδρασης της στέγης. Εγκάρσια υφίστανται και ξυλοδεσιές (όχι όμως παρόμοιες με την Ηπειρωτική Ελλάδα: εδώ είναι ελάχιστος σημασίας). Για την κατασκευή χρησιμοποιούνται ξύλινα ικριώματα, όπως φανερώνουν χαρακτηριστικές οπές μεταξύ των ακρογωνιαίων λίθων, με κλίση 45ο ως προς το επίπεδο της λιθοδομής, που παρατηρούνται σε ανεπίχριστα κτήρια. Με αυτόν τον τρόπο γινόταν συντηρήσιμη χρήση της ξυλείας των ικριωμάτων, μειώνοντας στο ελάχιστο την απαιτούμενη στήριξη επί της λιθοδομής.

β. Κονιάματα

Το κοινό αργιλόχωμα ήταν το περισσότερο χρησιμοποιούμενο υλικό ως συνεκτικό κονίαμα στις λιθοδομές. Σε πιο επιμελημένες κατασκευές ανακατευόταν με ασβέστη. Ενίοτε ως συνεκτικό κονίαμα χρησιμοποιούσαν κοκκινόχωμα. Για τα επιχρίσματα των λιθοδομών χρησιμοποιούνταν είτε αργιλικό χρώμα αναμεμιγμένο με ασβέστη και άχυρα - που ενίσχυαν τη συνοχή του και την πρόσφυση - είτε ασβέστη με άμμο. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρούνται κεραμικά όστρακα, τα *βαστριά* - μικρά σπασμένα κομμάτια κεραμικών - τοποθετημένα στην εξωτερική παρειά του τοίχου, που απέτρεπαν την ρηγμάτωση του ασβεστοκονιάματος. Το ισχυρότερο πάντως κονίαμα δημιουργείται με την ανάμειξη ασβέστη με πορσελάνη (*πουζολάνη*), που έχει και εξαιρετικές υδραυλικές ιδιότητες. Η χρήση τέτοιων κονιαμάτων συναντάται σε επιμελημένα κτήρια στο Γιαλό, σε παραθαλάσσια κτήρια στο Πέδι, στις στέφεις, στην κατασκευή της *γιστέρας* καθώς και των συλλεκτήριων καναλιών των νερών της βροχής. Για τη στεγάνωση στερνών, *χαβούζων* (ανοικτές στέρνες αγροκτημάτων), θόλων και τρούλων εκκλησιών καθώς και καναλιών υδάτων, χρησιμοποιείται *κουρασάνι* - τριμμένο κεραμίδι με ασβέστη σε διάφορες εκδοχές (ψιλή κονία ή χονδρόκοκκο). Κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου οι τεχνίτες έκαναν χρήση τσιμέντου και οπλισμένου σκυροδέματος, με ιδιαίτερος έντεχνο τρόπο στους εξώστες ως κονία, στα επιχρίσματα των κτηρίων και στην κατασκευή των δαπέδων (ενίοτε και με χρωματιστή τσιμεντοκονία). Στους θολωτούς φούρνους χρησιμοποιείται, ενδιάμεσως των *βαστριών*, κοκκινόχωμα, για τη δημιουργία ανθεκτικού επιχρίσματος στις υψηλές θερμοκρασίες. Η δημιουργία των κυματίων στις όψεις των κτηρίων γίνεται με τη χρήση *τραβηχτιών* καλουπιών.

// Φούρνος με "βαστριά" και κοκκινόχρωμα

// Λιθοδομή από το "χωριό"

// Το βοτσαλωτό δάπεδο στο μοναστήρι του Πανορμίτη

// Χαρακτηριστικό βοτσαλωτό στον καθεδρικό Ναό του Αγ. Ιωάννη

γ. Δάπεδα

Στο *Χωριό* τα δάπεδα των ισόγειων ήταν πλακόστρωτα από σχιστοειδείς τοπικές πλάκες. Το ίδιο και οι κεντρικοί δρόμοι στο *Γιαλό*. Στους βοηθητικούς χώρους, όπως στάβλοι και αποθήκες, ήταν συμπιεσμένο αργιλόχωμα. Το δάπεδο στον όροφο ήταν ξύλινο, συνήθως από ξυλεία πεύκης, ενώ οι δοκοί στήριξής τους από κυπαρίσσι ή από κατράνι (είδος κέδρου). Πάνω από ισόγειους θόλους, τα δάπεδα ήταν πλακόστρωτα. Στα νεώτερα κτήρια τα δάπεδα πάνω στη γη είναι πλακόστρωτα είτε από σχιστόπλακες ορθογωνικές ή ακανόνιστες είτε από σταμπωτά πλακάκια ελληνικής συνήθως κατασκευής. Σπανιότερα συναντάμε και στα ισόγεια αυτά ξύλινα δάπεδα, τοποθετημένα σε απόσταση από το επίπεδο του εδάφους. Στον όροφο τα δάπεδα είναι κυρίως ξύλινα, αν και σπανιότερα συναντάμε και μαρμάρινα δάπεδα. Μαρμάρινα δάπεδα καθώς και *μαρμαροθετήματα* (γεωμετρικές συμβολικές παραστάσεις που δημιουργούνται με χρήση μικρότερων τεμαχίων μαρμάρου) συναντάμε συχνά στα δάπεδα των εκκλησιών. Τα παραδοσιακά δωδεκανησιακά βοτσαλωτά δάπεδα, συναντώνται και στη Σύμη, στο εσωτερικό και στον προαύλιο χώρο εκκλησιών, σε ισόγεια σπιτιών στο *Χωριό* και στις *ναυλές*. Τα σχέδια σχηματίζονται με μαύρα *χοχλάκια* (βότσαλα) και το γέμισμα των κενών με λευκά. Τα σχέδια είναι γεωμετρικά μοτίβα, φυτικές, ζωϊκές και σπανιότερα ανθρώπινες μορφές. Στη διάρκεια της κατασκευής χρησιμοποιούνται ξύλινα καλούπια ή οδηγιοί από νήματα. Γίνεται πρώτα εξομάλυνση του δαπέδου και στη συνέχεια αυτό διαστρώνεται με κοκκινόχωμα. Απλώνεται ασβεστοκονίαμα - συνήθως 3 μέρη άμμου προς 1 μέρος ασβέστη- όπου τοποθετούνται τα *χοχλάκια* που στη συνέχεια πιέζονται με τη βοήθεια ενός ξύλινου κοπάνου. Ενίοτε χρησιμοποιείται και *πουζολάνη*. Στη συνέχεια, με σκούπισμα γεμίζουν τα κενά που έχουν απομείνει στην τελική επιφάνεια. Καθ' όλη τη διάρκεια της τοποθέτησης και ανά τακτά χρονικά διαστήματα διαβρέχεται με το χέρι η όλη κατασκευή. Σε κάποιες *ναυλές* οι αρμοί μεταξύ των σχιστοειδών λίθων γίνονται φαρδύτεροι και γεμίζουν με *χοχλάκια* λευκά ή μαύρα.

Στους δρόμους του *Χωριού* χρησιμοποιούνταν στενόμακροί λίθοι τοποθετημένοι σφηνωτά, εγκάρσια στον άξονα του δρόμου, με ρήση προς το μέσο του, για την απορροή των νερών της βροχής (καλντερίμι). Στη νεώτερη επέκταση του οικισμού η συνηθισμένη επικάλυψη των δρόμων γινόταν με ακανόνιστες πλάκες, επίσης τοποθετημένες σφηνωτά. Στους κεντρικούς δρόμους οι πλάκες είτε έχουν τις δύο πλευρές παράλληλες είτε είναι ορθοκανονικού σχήματος. Σκαλοπάτια και ρείθρα είναι κατασκευασμένα από ημιλαξευτούς λίθους.

// Άνω καλντερίμι

// Βοτσαλωτό

// Διακρίνονται τα "κυριζα" στις στέγες

// Στέγη και "τσάτι"

δ. Δώματα - Στέγες

Επίπεδα *δώματα* συναντάμε κυρίως στο *Χωριό* και σε αγροτόσπιτα. Κατασκευάζονταν πάνω σε δοκάρια από ανεπεξέργαστο ξύλο, στις ταπεινότερες κατασκευές και σε κατεργασμένα ξύλα - διατομής 7 έως 10 εκ. κατά τη μία διάσταση και 16 έως 18 εκ. κατά την άλλη, σε περισσότερο επιμελημένες. Οι ακμές των δοκών αυτών διαμορφώνονταν με ειδικό εργαλείο, το *κινότσο*. Οι δοκοί αυτοί, που ονομαζόντουσαν *κορφάδια* και τοποθετούνταν ανά περίπου 27 έως 30 εκ., κατασκευάζονταν είτε από ξύλο πεύκου ή κυπαρισσιού από τα ορεινά δάση της Σύμης είτε από κατράνια (είδος κέδρου) που ερχόντουσαν από τη Μικρά Ασία. Τα ενδιάμεσα των δοκών καλύπτονταν με σανίδες πλάτους 22 έως 27 εκ. Στη συνέχεια τοποθετούνταν φύλλα ροδοδάφνης, ασβεστόχωμα σε μορφή λάσπης και σε πάχος 6 έως 7 εκ. και στη συνέχεια ένα είδος αργιλοχώματος φαιού χρώματος, η *πατελιά*. Η *πατελιά* έχει την ιδιότητα να γίνεται ιδιαίτερα συνεκτική κατά τη βροχή. Απαιτείται ετήσια συντήρηση του δώματος αυτού, που συνίστατο στον καθαρισμό του και στη συνέχεια στη τοποθέτηση νέας *πατελιάς* σε μικρούς σωρούς στο *δώμα*, που με τις βροχές απλωνόταν και το ενίσχυε περαιτέρω. Το *δώμα* είχε κατάλληλη ρήση ώστε το νερό της βροχής και κατευθύνεται μέσω της *χολένδρας* (λούκι στον τοίχο) στη *γιστέρνα*.

Μεταγενέστερα πολλά από τα κτήρια αυτά απέκτησαν στέγη, ενώ τα νεότερα κτήρια είχαν στέγη από κατασκευής τους. Οι στέγες είναι μονόριχτες, δίριχτες και τετράριχτες - αυτές οι τελευταίες είναι σπανιότερες και συναντώνται σε μεγάλα κτήρια ιδιωτικά ή δημόσια. Οι στέγες εσωτερικώς είναι απλής κατασκευής με *αμείβοντες*, οριζόντιους *ελκυστήρες* και *ορθοστάτες* που συνδέονται με τις δοκούς (στρωτήρες) που φέρουν την ξύλινη ψευδοροφή των χώρων του ορόφου. Η ψευδοροφή αυτή είναι είτε ξυλόγλυπτη είτε ζωγραφισμένη. Πάνω στους *αμείβοντες* τοποθετούνται οι *τεγίδες* και πάνω σε αυτές τα κεραμίδια. Σε αρκετές περιπτώσεις τοποθετείται και *πέτσωμα*. Περιμετρικώς της στέγης και σε σήμα Π, τρέχει η *κορύζα*, το κανάλι συλλογής των νερών της βροχής που τα οδηγεί μέσω της *χολένδρας* στη *γιστέρνα*. Οι στέγες αυτές καθαρίζονταν επιμελώς στην αρχή του φθινοπώρου και πριν το πρωτοβρόχι τοποθετούσαν στη *χολένδρα* φυσικό σπόγγο ώστε να συγκρατήσει τη λάσπη των κεραμιδιών. Εν τω μεταξύ στη *γιστέρνα* τοποθετούσαν ένα κομμάτι σβησμένο ασβέστη και ένα καρφί. Ιδιαίτερο τέλος ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ανοίγματα στα αετώματα για τον εξαερισμό της στέγης και οι μορφές που δίδονταν στα μεταλλικά τους καλύμματα.

ε. Θύρες και παράθυρα

Οι θύρες και οι αυλόθυρες της Σύμης ακολουθούν και συμπληρώνουν την αισθητική των κτηρίων όπου τοποθετούνται. Τα θυρώματα είναι δίφυλλα και συμμετρικά - ενίοτε στο *Χωριό* ασύμμετρα - τοποθετημένα μέσα από το *κατώφλι* και με τα *μπόια* της κάσας στο εσωτερικό του υπερθύρου. Στις συμπαγείς θύρες με σανίδες, αυτές τοποθετούνται υπό κλίση εξωτερικώς και εσωτερικώς ενισχύονται με άλλες κατακόρυφες, αποτρέποντας έτσι τη στρέβλωση του συνόλου. Στις νταμπλαδωτές θύρες παρουσιάζεται ποικιλία μορφών στην επεξεργασία των κυματίων τους, των πλαισίων και των σιδεριών τους. Είναι εμφανείς - ως βάση της όλης σχεδίασης- αρμονικές χαράξεις, ιδίως σε αυτές που διαιρούνται καθ' ύψος σε τρία μέρη. Θα λέγαμε πως συνδυάζεται εξαιρετα η επινοητικότητα, του ξυλουργού και του αρχιτέκτονα, με τις κλασικές αρμονικές χαράξεις που διέσωσε ο ευρωπαϊκός νεοκλασικισμός. Με την ίδια επιμέλεια διαμορφώνονται και οι αυλόπορτες, που συχνά αποκτούν εντονότερη μνημειακή μορφή και που διαχωρίζουν τον ιδιωτικό από τον δημόσιο βίο.

Τα παράθυρα αποτελούνται από τα *σκούρα* (πατζούρια) τους και τα *τζαμιλίκια* τους, που διαιρούνται καθ' ύψος σε δύο ή τρία μέρη - με φεγγίτη στα κτήρια του αιγιαλού. Τα *σκούρα* είναι είτε νταμπλαδωτά ανοιγόμενα, γαλλικού ή βουαρικου τύπου είτε με ρυθμιζόμενες *γρίλιες* είτε με ανακλινόμενο το κάτω μέρος τους. Στο *Πέδι* παρατηρήθηκε παράθυρο που συνδυάζει όλα τα παραπάνω, δηλ. έχει το πάνω μέρος νταμπλαδωτό και το κάτω με ανακλινόμενο τεμάχιο και *γρίλιες*. Τα *σκούρα* τοποθετούνται συχνά εξωτερικά, ούτως ώστε όταν ανοίγουν να διπλώνουν στον εξωτερικό τοίχο. Αλλά και όταν δεν τοποθετούνται έτσι, συνήθως το κάθε φύλλο διπλώνει στα δύο, ούτως ώστε και έτσι κάποιο κομμάτι του να διπλώνει και αυτό στον εξωτερικό τοίχο. Σε μερικές περιπτώσεις, στο ισόγειο, μεταξύ *σκούρων* και *τζαμιλικιού* μεσολαβεί σιδεριά προστασίας. Συχνά, σε σπίτια που έχουν την εξώθυρά τους σε επαφή με τον δημόσιο δρόμο, το τζαμιλίκι των παραθύρων τοποθετείται στην εξωτερική τους πλευρά, σπανιότερα παρατηρείται το αυτό και σε ορόφους. Σε αρκετές επίσης περιπτώσεις παρουσιάζονται διαφορετικού τύπου παράθυρα στο ίδιο κτήριο: π.χ. νταμπλαδωτά στο ισόγειο και γαλλικού τύπου στον όροφο.

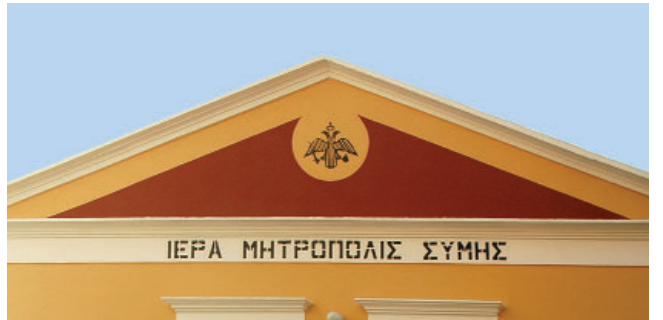

// Με πολλές ιστορικές επικλήσεις

// Τύποι αετωμάτων

// Κλασικές χαράξεις και ιστορικές αναφορές

στ. Εξώστες

Στο Γιαλό και γενικώς στα "νεοκλασικίζοντα" κτήρια, οι εξώστες είναι μαρμάρινοι μονολιθικοί και στηρίζονται σε μαρμάρινα φρουρούσια με πλούσιο και ποικίλο γλυπτικό διάκοσμο. Τα κιγκλιδώματα είναι από σφυρήλατο σίδηρο αλλά και χυτοσιδηρά τεμάχια. Στα ενδότερα υπάρχουν και ξύλινοι εξώστες, που εδράζονται σε ξύλινους δοκούς πακτωμένους στην φέρουσα τοιχοποιία. Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου γίνεται και χρήση οπλισμένου σκυροδέματος, με αξιοσημείωτα αποτελέσματα.

Στο *Πέδι*, σε παράκτια σπίτια, υφίστανται βεράντες που στηρίζονται σε τοξοστοιχίες, με στηθαία από προκατασκευασμένα τεμάχια οπλισμένου σκυροδέματος. Οι επαναλαμβανόμενες άλλωστε καλαίσθητες μορφές από τέτοιου είδους υλικό, είναι διαδεδομένες στα Δωδεκάνησα, κυρίως σε αυλότοιχους μικρής κλίμακας.

ζ. Χρώματα

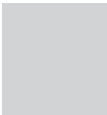
Τα χρώματα των σπιτιών της Σύμης είναι αντίστοιχα των αυθεντικών οικισμών του Αιγαίου, που μεταβάλλουν την αντίληψη και την αίσθηση του κτισμένου: ασβεστοχρώματα με γαϊώδη χρώματα, ώχρες, κονδροκόκκινο, καφεκόκκινο, βαθύ κόκκινο, λουλακί, γαλάζιο, πράσινα της ώχρας, εναλλάσσονται με μian εκπληκτική ελευθερία και δημιουργικότητα⁶. Στο *Χωριό* τα χρώματα είναι κόκκινα, ώχρες, λουλακί και λευκό. Τόσο στις κυβικές κατασκευές του *Χωριού* όσο και στα νεώτερα κτήρια, τα ανοίγματα τονίζονται με βαφή του περιγράμματός τους και του υπερθύρου καθώς και με τον ζωηρό συσχετισμό των χρωμάτων των τοίχων και των χρωμάτων των θυρών και των παραθύρων. Στην όλη πολύχρωμη σύνθεση συμμετέχουν τα χρώματα των επί μέρους αρχιτεκτονικών στοιχείων και βεβαίως της στέφης του κτηρίου, που "παίζει" με το λουλακί, το πορφυρό και το κεραμιδί. Στα νεώτερα μάλιστα κτήρια, η οργάνωση των χρωμάτων σε ζώνες απελευθερώνουν ακόμα περισσότερο στη παλέτα του τεχνίτη και κυρίως του κατοίκου του σπιτιού, που πριν από κάθε μεγάλη χριστιανική γιορτή - δύο με τρεις φορές το χρόνο - πρέπει να βάψει το σπίτι του, να το κάνει να αστράφει, να αλλάξει. Στα ασβεστοχρώματα - σβησμένοι ασβέστης με προσθήκη χρώματος σε σκόνες - συχνά προστίθεται ελαιόλαδο για σταθεροποίηση του χρώματος καθώς και *πετσόκολλα* (οστέϊνη κόλλα). Οι χρωματισμοί των εσωτερικών χώρων γίνονταν με την τεχνική σέκο, με σκόνες ως χρωστική και βάση λινέλαιο με αυγό ή ξύδι.

// Τύποι εξωστών

// Ιστορία του χρώματος

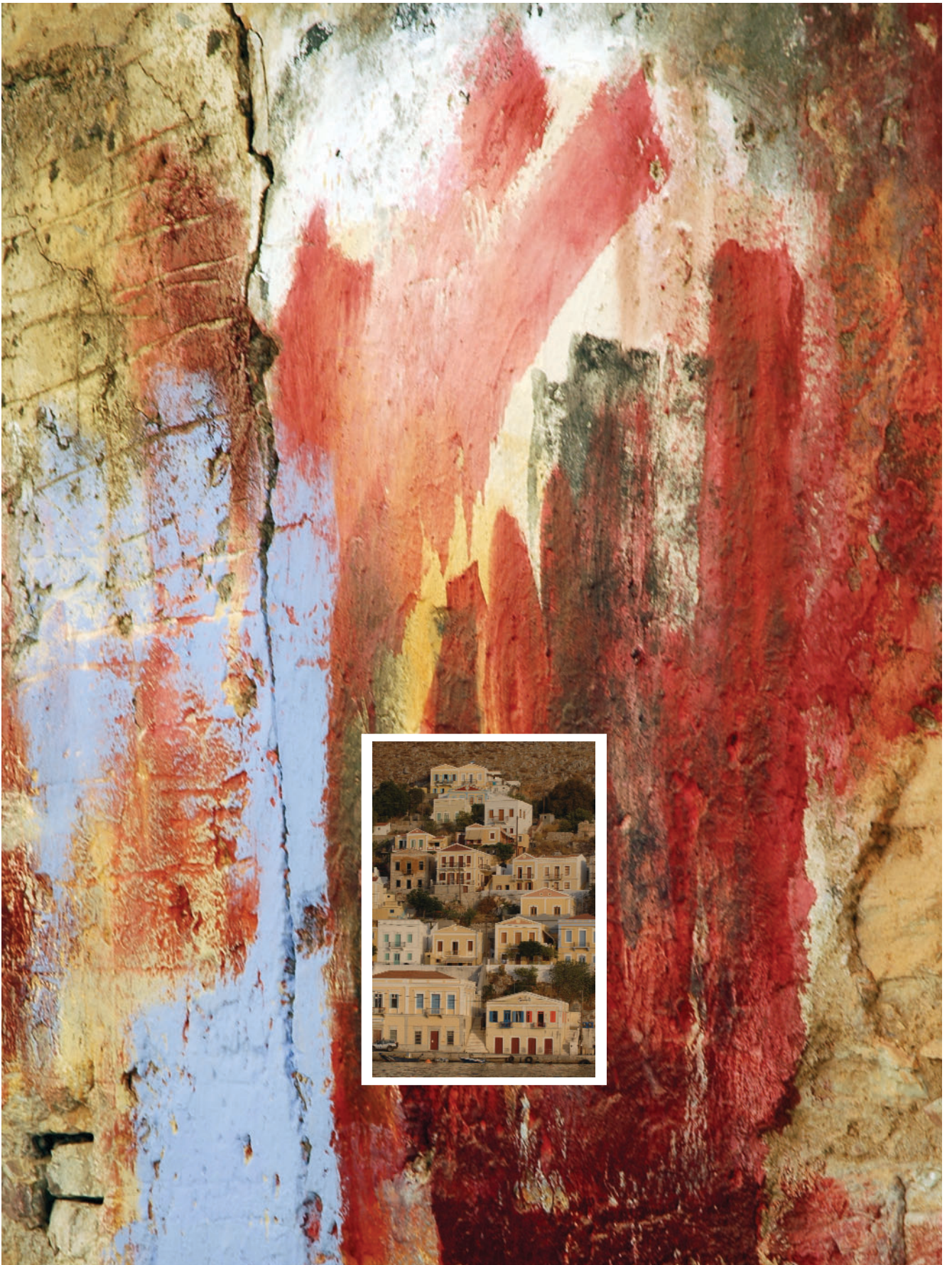

// Πετρωμένη ποίηση

Υποσημείωση:

- 1 το λευκό, που δυστυχώς και ανιστόρητα έχει επιβληθεί - από την δεκαετία του '30 - στα ελληνικά νησιά, εκτός των άλλων προξενεί βλάβη στα μάτια εξ' αιτίας των επιβλαβών αντανάκλασεων που προξενεί. Στην επιβολή του λευκού πρέπει να συνετέλεσε και ο μύθος, που έχει ήδη καταρριφθεί, περί της (αρχαιο)ελληνικής λευκότητας: δεν είχε διανοηθεί Έλληνας γλύπτης της αρχαιότητας να αφήσει το άγαλμά του λευκό, σε μεγάλο βαθμό και τα αρχιτεκτονικά έργα της εποχής αυτής. Τα ελληνικά νησιά ήταν και αυτά πολύχρωμα: άσπρο αλλά και ώχρα, μπλέ, κόκκινα, πράσινα, σε όλες τις διαβαθμίσεις και εντάσεις τους. Το αυτό ισχύει και για τα χωριά της ηπειρωτικής Ελλάδας.
- 2 Δανειζόμαστε τον όρο "συμπολιτισμός", από το βιβλίο του Στέλιου Ράμφου "Χρονικό ενός καινούργιου Χρόνου" Κεφ. "Πολιτισμός και συμπολιτισμός", εκδ. Ίνδικτος 1996: Οι Αγγλοσάξωνες εθνολόγοι εισήγαγαν, σχετικώς προσφάτως, τον επιστημονικό όρο "acculturation" που έχει την εξής καθιερωμένη έννοια: "Όταν μία χώρα, που έχει δική της Παράδοση, τείνει να συμματάσχει ή να προσκολληθεί στον Δυτικό Πολιτισμό - που τείνει να γίνει παγκόσμιος - υπό την πίεση των αγαθών της Δύσης, ανασύρει πρώτ' απ' όλα, ή ακόμα και δημιουργεί, αξίες της δικής της Παράδοσης. Τις προβάλλει, στη συνέχεια, προς πάσα κατεύθυνση, με το αίσθημα πως αυτές οι αξίες είναι ισότιμες ή και ότι ακόμα υπερτερούν των επικρατούντων αξιών της
- 3 ο Γ. Χατζηστρατής στο κεφάλαιο "Ο οικισμός της Σύμης", στο βιβλίο "Σύμη" του Γ. Κιμουλάκη, αναφέρει πως ο όρος "μουσάντρα" προέκυψε από παράφραση του ιταλικού Mansadra προς τιμήν του Γάλλου αρχιτέκτονα Mansart που σκέφτηκε να εκμεταλλευτεί το μεγάλο ύψος των σπιτιών του 17ου αιώνα, δημιουργώντας κυρίως χώρους ύπνου.
- 4 και του οποίου τις "στάμπες" - και τη μνήμη - με αγάπη φύλαξε η εγγονή του Σίσου Σακκελαρίδου
- 5 θα μπορούσαμε εδώ να παραπέμψουμε στο τριπλούν νεοπλατωνικό αίτημα της δημιουργίας, όπως το περιγράφει ο Δ. Πικιώνης: "στο προνοητικόν, ένθα νοείται η αυτενεργός αντιμετώπισις του παρόντος, στο επιστρεπτικόν, ένθα νοείται ο δεσμός μας με το παρελθόν και στο εράσμιον, ένθα νοείται η συναισθηματική λειτουργία που θα έρθη να συμπληρώση τις άλλες δύο": Είναι η περίπτωση της Σύμης.
- 6 στοιχείο που έχει εμπνεύσει μεγάλους Έλληνες ζωγράφους

Βιβλιογραφία

- **Βασιλειάδης Δ.**, "Εισαγωγή στην Αιγαιοπελαγίτικη Αρχιτεκτονική", Εκδόσεις Ν. Εστία, Αθήνα 1955
- **Βασιλειάδης Δ.**, "Οδοιπορία στις μορφές και το ύφος του Ελληνικού χώρου", Έκδοση ιδίου, Αθήνα 1976
- **Θεοδοσίου Ανδ.**, "Βοτσαλωτά δάπεδα στα Δωδεκάνησα", Εκδόσεις ΤΕΕ, Ρόδος 1999
- **Καρακατσάνη Αγ.-Φαρμακίδης Κ.**, "Σύμη, Οδηγός", Αθήνα 1998
- **Κασέρης Ν.**, "Δωδεκάνησα", Εκδόσεις Rodos Image 1995
- **Κιμουλάκης Γ.**, "Σύμη, με τα μάτια της ψυχής", Εκδόσεις "Ι.Σιδερής", Αθήνα 1998
- **Μακρωνίτης Τζ.**, "Ο παραδοσιακός φούρνος στις Κυκλάδες και στα Δωδεκάνησα", Έκδοση Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων και ΤΕΔΚ Κυκλάδων και Δωδεκανήσου Σύρος 2005.
- **Μπίρης Κ.**, "Οικοδομική", Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 1978
- **Παπαϊωάννου Κ., Δημητσάντου-Κρεμέζη Αικ., Φινέ Μ.**, "Το παραδοσιακό σπίτι στο Αιγαίο", Έκδοση "Ιδρυμα Παναγιώτη και Εφης Μιχελή", Αθήνα 2001
- **Χατζηφώτης Ι.** "Τουριστικός Οδηγός Νήσου Σύμης", Έκδοση Συλλόγου "Ο Πανορμίτης", Πειραιεύς 1970
- **"Λαογραφία"**, Δελτίο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, Τόμος ΚΣΤ' Αθήναι 1969

Για τα σχέδια της έρευνας πέραν των επί τόπου αποτυπώσεων και αυτοφιών, χρησιμοποιήθηκαν αντίστοιχα σχέδια από τα βιβλία:

- **Λαογραφία**, τόμος Κς', Αθήναι 1969, έκδοση Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας
- **Οδοιπορία στις μορφές και το ύφος του Ελληνικού χώρου**, Δ. Βασιλειάδη, Αθήναι 1976
- **Το παραδοσιακό σπίτι στο Αιγαίο**, Κ. Παπαϊωάννου, Αικ. Δημητσαύλου-Κρεμέζη και Μ.Φινέ, έκδοση Ιδρύματος Παναγιώτη και Έφης Μιχελή, Αθήναι 2001

η
αρχιτε
κτονική
■ η αρχιτεκτονική της Σύμης
της
Σύμης